

- LÖNNROTH, HARRY (toim.) 2009: *Tampere kieliyhteisönä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1236. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SURKKA, SANNA 2016: *Tyylikästä lässytystä. Homoseksuaali mies kielellisenä stereotyyppinä ja identiteettinä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- TRACY, ERIK – BAINTER, SIERRA – SARTARIANO, NICHOLAS 2015: Judgments of self-identified gay and heterosexual male speakers. Which phonemes are most salient in determining sexual orientation? – *Journal of Phonetics* 52 s. 13–25.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2013: On the dynamics of non-linguists' dialect perceptions. The perceived spatiality of /s/ variation in Finnish. – Monika Reif, Justyna A. Robinson & Martin Pütz (toim.), *Variation in language and language use. Linguistic, socio-cultural and cognitive perspectives. Duisburg Papers on Research in Language and Culture* s. 134–163. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Kenttätutkijakonkarin valinnat

Erkki Lyytikäinen: *Sehän on murrettä!*
Tallinna: Gaudeamus Oy 2020. 248 s. ISBN
978-952-060-8.

Erkki Lyytikäisen kirjoittama teos *Sehän on murrettä!* olisi ansainnut arvion *Virittäjässä* heti ilmestyttyään eli alkuvuonna 2020. Ensinnäkin siksi, että tämä murteidemme herkullisimpia ilmiöitä kansantajuisesti mutta tieteellisen tarkasti käsittelevä kirja on hyvin hauska. Kotimaisten kielten keskuksen kirjasto nosti verkkosivuillaan Lyytikäisen teoksen kuukauden kirjaksi tammikuussa 2020, ja esitelyn kirjoittanut Vesa Heikkinen luonnehti tekstiä näin: ”Lyytikäisen tarinat ja lakoninen tyyli vääntävät toistuvasti lukijan suupielet hymyasentoon” (Heikkinen 2020). Toistuvan hymyasennon aikaansaaminen onkin ensimmäinen kirjan kiistattomista ansioista.

Toisekseen kirjassa esitellyt ilmiöt on valittu huolellisesti, ja niistä tutuim-

mistakin Lyytikäinen onnistuu näyttämään jonkin uuden puolen; ennen kirjan lukemista en esimerkiksi tiennyt, että 1900-luvun alussa *Virittäjässäkin* oli monen vuoden jakso, jolloin nykyisistä *oitta*-verbeistämme jätettiin systemaattisesti jälkitavun *i* pois. Virpi Alasen *Suomen Kuvalehden* kirja-arviossa (Alanen 2020) todettiin osuvasti Lyytikäisen lähestymistavasta: ”Suomen kieliopista ja murteista kiinnostuneelle se [Lyytikäisen kirja] on kevyttä ja hauskaa, silti sivistävää luettavaa.” *Kielikellon* arviossaan Matti Punttila kiteytti kenties kaikkein olennaisimman: ”Hän [Lyytikäinen] tulee vaikeissa kohdissa pitkälle tottumatonta-kin lukijaa vastaan ja selittää tarvittaessa yksinkertaistaen, mistä on kysymys” (Punttila 2020). Lyytikäinen näyttääkin teoksessa mestarilliset opettajankykynsä. Jatkossa esimerkiksi murteiden geminaatioilmiöt kannattaa luetuttaa peruskursien opiskelijoilla suoraan kirjan sivuilta

22–23 (yleisgemmaatio), 26–27 (itämurteiden erikoisgemmaatio) ja 41 (lounaismurteiden gemmaatio).

Sain teoksen *Virittäjän* kirjallisuustoimituksesta arvioitavakseni helmikuun 2020 alkupuolella. Tuolloin tuntui täysin realistiselta kirjoittaa arvio pyydetysti syksyn ensimmäiseen lehteen, sillä en vielä tiennyt Suomeenkin saapuvasta koronaviruksesta saati sen myötä tulleesta roolistani lastentarhanopettaja-IT-tukihenkilö-suurtalouskeittäjänä. Yliopistonlehtorin töitani hoidin kaiken muun lomassa keittiöjakkaran kulmalla istuen.

Koronavuosi toi tullessaan myös loputtomat Teams-sessiot ja Zoom-maratonit. Uudeksi tervehdykseksi akateemisilla puhujilla vakiintui ”Kuuluuks muuten mun ääni?” – luontevasti ilman omistusliitettä, kuten on puhekielelle tyypillistä (s. 172–175). Jos murteenkeruun konkari Lyytikäinen ajaisi yllättäen autolla pihaan ja pyrki minua, tamperelaistunutta tyrvääläistä, haastattelemaan, saattaisi käydä niin kuin hänelle kävi 81-vuotiaan peräseinäjökisen Eedla Alangon kanssa vuonna 1983: ”Hän ei avannut edes ovea, joten keskustelimme harvan ulko-oven lävitse” (s. 210). Toisaalta meidänkin perheessämme on reipas pikkupoika, jolla juttua saattaisi riittää kuin kaikkien suomalaisten sociolinguistien tuntemalla Passilla konsanaan (s. 215–221). Hänet muuten haastatteli vuonna 1969 ensimmäisen kerran juuri Erkki Lyytikäinen.

***Paatti*-sanan kauneus ja muita puheenvuoroja**

Sehän on murrettä! koostuu pienistä ja keskikokoisista puheenvuoroista, joissa teemana on erilaisia puhutun kielen ilmiöitä. Juttelijana on Lyytikäinen itse, omassa persoonassaan ja omasta elämäntarinastaan ja kokemuksistaan ammentaen. Puheenvuorot on jaettu neljään löyhästi temaattiseen kokonaisuuteen, joiden nimet ovat ”Mummoni ja minis-

teri – monenlaisia murteenpuhujia”, ”Sinkut ja kinkut – somat ja sopimattomat sanat”, ”Monenkirjavia murreilmiöitä” ja ”Murteentutkijoiden ja pankkirosvojen parissa”. Lukuja näissä on yhteensä peräti 32. Esipuheen lisäksi kirjan alussa on ainakin ei-lingvistilukijalle tarpeellinen murrekartta. Kirjan lopussa puolestaan on monisivuinen hakemisto, jonka avulla esimerkiksi tätäkin arviotekstiä varten löysin helposti uudelleen sivut, joilla Suomen kenties tunnetuimmasta ja kiistatonta pisimpään seuratusa kielenoppaasta Pasista puhutaan.

Puheenvuorojen aiheet vaihtelevat Urho Kekkosen gemmaatioista erään pankkiryöstön selvittelyyn. Käsitellyiksi tulevat niin suomen kielen törmäyssoinillisiin klusiileihin kuin meänkielen ja kainun kielen asema, eikä variaationtutkijoille olennaisia yleiskielen *d*:n murrevastineita tai jälkitavun *h*:takaan unohdeta. Tarkasteluun nostetaan Juice Leskisen sanoitukset ja Väinö Linnan *Tuntemattoman* murre, pahennusta herättävät paikannimet sekä *paatti*-sanankäytös. Saavatpa Lyytikäisen mummo-vainaan aviomiehinkin kirjasta omat sivunsa. Lyytikäinen selvittää havaintonsa yleistajuisesti mutta ei oio lingvistisiä mutkia. Vaikka esimerkiksi *Tuntemattoman sotilaan* repliikkien fonologisten ja morfologisten piirteiden analyysi saattaa olla tottumattomalle lukijalle melkein päliikkää, on kirjassa vastapainona vastustamattoman hauskoja sanatason oivaluksia, jotka ymmärtää ilman lingvististä koulutustakin. Esimerkkinä mainittakoon *M/S Thor Liberty* -laivaan lastatut *raketit*, joista oli Kotkan satamassa syntyyä suuremman luokan kansainvälinen selkkaus (s. 83–84).

Kautta matkan tekstissä kuuluu vahvana Lyytikäisen oma ääni ja mielipiteet: ”Olen itsekin tehnyt sen verran kaunokirjallista murteenmuokkausta, että tiedän sen olevan pirullista hommaa” (s. 35). Lyytikäisen kunnioitettava murteenkeruu- ja

litterointitausta ilmenee tavassa, jolla hän tuo myös muita ääniä tekstiin. ”Täällä mitään ilotulitteita ole!” karjahtaa muuan nimetön satamatyöntekijäkin (s. 83). Kirjassa on myös viisauksia, joista voisin painaa sohvatyynyihin päällisiä: ei enää *Home sweet home* vaan esimerkiksi *Kyllä me kirjakielemme kanssa tulemme toimeen* (s. 93). Hyvin tiesi myös seitsemänuotias Pasi pikkulapsuutensa viimeiseen kesään sijoittuneessa haastattelussa: ”Ens syksynähän se joutuu se miulen koulu ni siinähä sitä onniis sitä käämistä” (s. 217).

Selvyyttä ihmettelijöille

Lyytikäisen ote esiin nostamiinsa ilmiöihin on tietäväinen ja opettavainen. Luulen, että hän on saanut selvittää murteiden kiemuroita ihmettelijöille lukemattomia kertoja. *Sehän on murrettä!* -teosta voisi luulla sisällysluettelon perusteella pirstaleiseksi, mutta näin ei kuitenkaan ole. Vaikka luvut ovat melko löyhästi temaattisia, koko kirjassa on kirkas kantava ajatus – tai oikeastaan kolme. Lyytikäinen on nimittäin poiminut teokseensa juuri niitä ilmiöitä, jotka kielessä ei-lingvistejä kiinnostavat. Kirjan keskeiset aiheet voi jakaa karkeasti seuraaviin osa-alueisiin: a) kaikenlaiset etymologiat, b) mukavat murreilmaukset ja c) puhekielen ja kirjakielen törmäys.

Sanojen syntyjuuriin liittyvät esimerkiksi syksyisen *kekri*-juhlan käsittely ja *talikko*-sanan kantana oleva *tade* ’lanta’. Kekrille Lyytikäinen muuten antaisi kunnianpalautuksen; sillä voisi hänen mukaansa mainiosti korvata hankalasti kirjoitettavan ja äännettävän *halloweenin*. Mukavista murreilmauksista käsittelyyn pääsee esimerkiksi *Tulisuudelma*-tangon myötä uuden elämän saanut *räytyä*-verbi: *Tuo huultes kuuma valhe uskoa mun täytyy / sun tules liekeissä kun sydämeni räytyy*. Samaan mukavien ilmausten joukkoon lukeutuu myös peräpohjalainen hoon päältä puhuminen. Murteentut-

kijalta saatetaan kysyä, mihin *h* kuuluisi peräpohjalaismurteissa panna. Tähän Lyytikäinen vastaa, ettei *h*:ta panna mihinkään, sen vain annetaan olla (s. 166). Tätä osuvaa kuvausta täydennetään lukijaystävällisesti heti seuraavalla sivulla (s. 167) tietolaatikolla, jossa kuvataan, millä tavalla murteentutkijat käyttävät verbejä *säilyä* ja *kadota*. Geminaatioilmiöiden kuvauksen lisäksi myös tämän kohdan voisin suoraan luetuttaa perusopintojen suomen kielen variaation kurssilaisillani.

Kirjakielen ja puhekielen törmäyksestä Lyytikäinen ottaa käsittelyyn esimerkiksi possessiivisuffiksien (puutteen) ja sen, mihin tilanteeseen hiukan kiireessä tehty päätös kirjakielen kolmannen persoonan pronominiin käytöstä on meidät ajanut. Kenties koko teoksen suosikkikatkelmani on se, jossa Lyytikäinen hiukan kieli poskessa selostaa, miten murretausta opettaa noin 80 % suomalaisista pärjäämään sen kanssa, että kirjakieleen täytyy ääntää rajageminaattoja, vaikka kirjoituksessa ne eivät näykään (s. 140–142). Muun muassa porilaisparkojen täytyy opetella koko rajageminaatioäännöstö aivan alusta lähtien!

Lopuksi

Ei Lyytikäinen kirjaansa varmaankaan ole ensisijaisesti meille lingvisteille kirjoittanut. Parhaaksi kohdeyleisöksi näen pikemminkin ne sinnikkäät murreharrastajat, jotka kansoittavat yleisöluennot, maksavat vuodesta toiseen Tampere-seuran jäsenmaksun ja kirjoittavat murrepakinoita joululehtiin. Itselleni kirja kuitenkin tarjoili huumavaan välähdyksen parinkymmenen vuoden taakse aikaan, jolloin minut vihittiin ikuisesti variaationutkijaksi. Silloin oli Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja vireä murteenseuruuhanke, jossa omalla kohdallani oli vuorossa Kauhavan toinen seuruukierros. Silloin oli vielä aivan mahdollista,

että erikoistutkija Jaakko Yli-Paavola haki minut yliopistolta mukaansa ja yhdessä ajelimme tamperelaiseen Koukkuniemen vanhainkotiin kyselemään jotakuta sopivaa mummoa haastateltavaksi. Näillä Koukkuniemessä saaduilla opeilla suuntasin Revox-avokelanauhurini kanssa kentälle.

Myöhemmin sitten kokoonnuimme seuruuporukan kanssa säännöllisesti Sörnäisten rantatielle. Meitä nuorempia oli lisäksi Hanna Lappalainen, Tommi Kurki ja monta muuta. Tutkimuksiamme eteenpäin luotsasivat konkarit Pirkko Nuolijärvi ja Marja-Leena Sorjonen. Taustajoukoissa vaikuttivat esimerkiksi Jorma Rekunen, Eeva Yli-Luukko ja Jaakko Yli-Paavola, Erkkikin. Minulle ne ovat aikoja, joiden vankalle perustalle koko myöhempi tutkijanurani on rakennettu. Meillä oli yhteinen kiinnostus, järkähtämätön usko oman tekemisen tärkeyteen, riittävästi aikaa ja ohjausta, kannussa kahvia ja pöydällä valmiita voikkeitä. Ilman *Sehän on murrettä!* -kirjaa en olisi ehkä tullut muistelleeksi kaikkea sitä. Kiitos kirjastasi, Erkki Lyytikäinen.

LIISA MUSTANOJA
etunimi.sukunimi@tuni.fi

Kirjoittaja on suomen kielen yliopistonlehtori Tampereen yliopistossa.

Lähteet

- ALANEN, VIRPI 2020: Välähdyksiä puhekielenstä. Sehän on murrettä! tarjoaa sekalaista mutta viihdyttävää kielioppia. – *Suomen kuvalehti* 7/2020. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kulttuuri/kirjat/panna-verbinromahdus-johtuu-haveliaisyydestavaiittaa-murretutkija/> (22.12.2020).
- HEIKKINEN, VESA 2020: Kaikki kelpaa, jos vain kuulija ymmärtää. Kuukauden kirja tammikuussa 2020: Sehän on murrettä! https://www.kotus.fi/nyt/uutistekstit/kuukauden_kirja/kaikki_kelpaa_jos_vain_kuulija_ymmartaa.32941.news (22.12.2020).
- PUNTTILA, MATTI 2020: Murremiehen oivalluksia ja muisteluksia. – *Kielikello* 1/2020. <https://www.kielikello.fi/-/murremiehen-oivalluksia-ja-muisteluksia> (22.12.2020).